

ՄԱՏՆԻՉ ՎԱՍԱԿԻ ԴԱՏԱՍՏԱՆԸ

Վարդանանց սրբազան յիշատակին տարեկան տօնախմբութեան առիթով մեր ընթերցողներուն կը հրամցենք հոս աշխարհաբար թարգմանութիւնը՝ Աւիշանի «Գատաւառանք Վասակայ մատնէի» (հրատարակող Գ.) անգուգական քերթածին, ուր այնքան վեհօրէն կը պատկերանան մեր պաշտելի նահատակները լուսապսակ՝ յաղթանակովը իրենց գաղափարին, Աստուծոյ և Հայրենեաց սեղաններուն վրայ ողջաթանկովը։ մինչ անդին այնքան տխուր և եղբրական կը դառնայ կատարածը հայրենազաւ մատնիչներուն։

Ծան. ԽԽԻ

Ա.

Արեգակն իր վերելքի կատարը հասած՝ թափանցող կապարճներէն շանթեր կը թափէր Ապար չոր երկրի ճանապարհներուն վրայ, եռացնելով օդային խաւերուն ալիքները։ Անապատին թափառկոտ սողուններու ջուրը մինչեւ ուղեղ ցնցուած տօթին սաստկութենէն՝ կը քաշուէր ստորերկեայ անլոյս խոռոչները։ Անախորժ սուլումներ միայն օդը կը ճեղքէին։ Հազիւ թէ գտնուէր հոն վայրի ծիծեռնակներու համար ցախ թուփերու կարկամ ուղէջ մը — իբր աւերակի մէջ արձան — որու շուքին տակ ոչ մէկ բարեկամ նստած ու վայելած է երբեք իր մտերմին հետ։ Հոն չհնչեցին բնաւ (ջուրի) անուշ կարկաչներ, չթեւածեց զով ու զուարթ գեփիւռը, ծաղիկներ չբացին իրենց ծաւի աչուկները, ոչ ալ ժպտեցաւ վարդ արշալոյս մը... Այլ հեռուէն դեղնած վերուվար փոշին նշմարել կու տայ կարաւան մը գրաստներու՝ որոնք անջուր առապարին մէջ գլուխներն ճօճելով ու յոգնած գետին կը նային՝ ինչպէս զիրենք վարողները։ Աստանդական կը շրջէին անոնք՝ ըստ կամս, նման լայնատարած ծովու մէջ ծիւցող կոճղերու, կամ անկերպարան խորհուրդներու՝ որ դատարկ ժամեր միտքերու մէջ կը տարուբերին տարտամօրէն։ Եւ ինչպէս նոր գաղափար մը՝ բուն ու յանկարծածին՝ որ հետզհետէ զօրանալով կը գրաւէ մար-

դու ամբողջ մտադրութիւնը, այսպէս յանկարծ դիմացէն կ'երեւի սրավար նժուղ մը որ՝ մտրակը կուշտին՝ կը կտրէ անհուն դաշտը։ Հեծեալին ձեռքը կը թնամ է հուժկու անդրուվարին եւ աչքերը հազիւ կը յածին ճանապարհին վրայ։ տարբեր ասպարէզով գրադած է անոր օդաչու միտքը, եւ աղօտ լուսանիւշով կը ճախրէ մտածութենէ մտածութիւն։ Այնքան սաստիկ ու անդուստ տենչ մ'ունի սրտին մէջ՝ որ մըրկավար ձին չլթալաւար կը կարծէ, մինչեւ որ միջօրէին րապէ՛ հակառակ իր կամքին՝ կը մղէ զինք դէպի դժնիկի մը խեղճուկ հովանին։ Հոն հեղ մը կը ծռի ու կը քամէ բաշը երկվարին, որով երբեմն որսաղնացութեան յաղթանակի պահերուն՝ եղջիւրներու վանդիւններուն խառնուելով անոր խրոխտ փունջիւնները, ահաւելի Արէսներ կը հանէր դաշտի վրայ⁽¹⁾։ Եւ քակելով իր ճակատին ոսկեհոն պսակը՝ դարգմանակովը հով կու տար հրակէզ դէմքին, նայելով մերթ կտրած ճանապարհին եւ մերթ մնացածին՝ զոր հարկ

1. Ուրիշ անգամ ոտանաւոր ձեռով տուած ենք զայն (տե՛ս Բազմավէպ, 1935 Յունուար, էջ 21-24)։ այս անգամ արձակ՝ մեր ժողովրդեան աւելի մերձեցնելու ընկելու համար զայն։

1. Այսինքն՝ ահաւոր ռազմադաշտի մը կը վերածէր վայրը։

էր կտրել տակաւին։ Ձեռքը մէջքին դռհարադարձ կամարին վրայ դրած՝ յուզում մէջ յուզում կը խորասուզի։ Ժամերը կը սահէին, կ'իջնէր խղճուկ շողը, եւ ինք անզգալապէս կը գլորէր ահաւոր տաղնապներու մէջ... «Ո՛հ, պիտի չթողում. դռհեց, — անապատը սարսեցաւ, — որչափ տենե՛ս Վասակ Սիւնեաց տէրն եմ՝ ուրիշ ոչ մէկը թաղով պիտի պարծի Այրարատի մէջ, կ'երդնում արեւին, երկրիս ու եթերին վրայ։ Հա՛պա, թո՛ւր Սեւակս, տա՛ր զիս դէպի փառք, երթա՛նք Արեաց դուռը, հոն գտնելու համար տարաբախտ Արշա-կունիին կորուսածը Կուսուսի մէջ⁽²⁾։ Օ՛հ, հա՛պա, քանի որ իրիկունը դաշտս կոխած է տակաւին»... Եւ այսպէս հրաբորբօք եռանդէն չմոռած աչքերը ուրիշ բան չէին տեսներ՝ բացի թաղէն, երբ նորէն երասանակը ափ առնելով՝ կը քշէր իր Սեւալ եւ անապատը կը սպառէր։

Բ.

Բայց ուստի՞ յանկարծ այս ձայնիկը ամայութեան մէջ, խաղաղութեան երգերու այս դողդոջ մըմունջները։ հրեշտակներ են արդեօք որ օդին մէջ կը խօսակցին, կամ դարձեւ մը հասած է Այրարատին համար։ — Ո՛հ, քաղցր հայրենիքիս բարբառն է այդ զոր կը հնչեցնեն իմ հոգիիս երկնախօսիկ Հայրերը, ձայնը հովիւներու՝ որոնց փարախը քանդելով աւաղակը ամբիժ գառները նետեց դայիերու երախը, եւ վայրաւատնելով՝ մէկը ձոր մէկը հովիտ՝ յօշոտուած անդամներով ծածկեց հօտախիտ մարդը։ Հոն չի լսուի ալլելու անմեղ ոչխարներուն բառաչը՝ որուն կը պատասխանէր երկնակամարը անուշ եղանակով մը։ հանդրուաններու պահապան զինակիր երիտասարդութիւնը Աւարայրի հովանիին տակ ցիր ու ցան կը մնայ գետնի երեսը։ Անոնց հոգիները այգաճեմ գեփիւռին հետ կ'իջնեն իրենց իսկ ճապարիքներուն մօտ՝ քաղցր ու տխուր միջիններով, վարդեր կը սփռեն ցօղի ցուրտ կաթիլներու վրայ, եւ զուարթ ափնարկ-

ներով լաց կը շարժեն ու կը թռչին... Հոն հովիւները կապտուած ցուպէ եւ սրինգէ՝ անդուժ եւ սեւագէմ փաղանդի մը ձեռքով, ո՛հ, փարեւի անձերնին խիստ տանջուին ստրուկներու պէս, եւ հողամած ալիքներով իրենց սակաւաթիւ ու տարագիր հօտին կը հետեւին լալազին ու գուրդուրոտ կանչերով։ «Ո՛վ սիրուն ու մեր պաթին լո՛յս ոչխարներ, ձեզմէ անբաժան՝ կու դանք դառն ծարաւիդ անցընելու մեր վերջին արցունքներով, մենք՝ որ տառապանքով սնուցինք ձեզ մեր գրկին ու ծոցին մէջ, կու դանք՝ անհրապօր շըրթուքներով՝ հոգեւոր սիրոյ համբոյրներ տալու, վասն զի ալ ի՞նչ հանգիստ կը մնայ մեզի՝ բայց եթէ ձեզի հետ վատնուիլ աներկմիտ։

Ո՛վ հայրենեան սրտառուչ ձայներ, այս ասպարէ՞զը կը սպասէր ձեզի՝ սուրբ տաճարներու փոխարէն, եւ իր աչքը ձեր վրայ դնող Հայաստանը հիմակ ալ պիտի չունենա՞յ դեղ դարման իր վէրքերուն։ Ա՛հ, դուք որ վառեցիք բորբոքեցիք երբեմն հայ աշխարհը, արդեօք պիտի դարձնէ՞ք այս շրջմոլիկ թշուառականը անմեղ հօտին քով՝ զոր լքեց, մոռնալով հայրենիքին ու Աստուծոյն սէրը։

Գ.

Իսկ նա լսելով այս ձայները՝ դէպի ետեւ կը դարձնէ գլուխը, մինչ երկվարը սուր սմբակներով օդը կը ծեծէր⁽¹⁾, եւ առաքինիներու լուսավայլ դէմքեր նշմարելով՝ յանկարծ վրայ հասած կը կարծէ բանակ մը հրեշտակներու։ Երա՞զ, ստո՞յգ... սառ կը կտրին աչքերը, բերանը կը ցամքի,

2. Անարկուիւն Արտաշէս Գ. Խառնու թագաւորին, որ հայ նախարարներէ Պարսից դուռը մատնուելով՝ արստրուցաւ մինչեւ Խուժաստան, և իրմով վերջացաւ Արշակունեաց թագաւորութիւնը։

3. Արագ կամ քառասմբակ կը վազէր։

սանձը կ'ելլէ ձեռքէն, եւ ներհակ հովերէ՝
ծփուած կոհակի մը պէս՝ մերթ կը փչրը-
ւի, մերթ կը դիզուի ինք իր անձին վրայ.
«Ով դուք որ դէպի մահ կը վազէք, կ'ըսէր
մտքէն, կեանքի յոյսով մը կը պարար-
ուիք անշուշտ, ի՞նչ պատգամ ինձ երկին-
քէն՝ զոր միշտ կ'ընթերցուէր, ո՛ր ի՞նչ
վճիռ ունիք ինձ համար»:

Խիղճէն տանջուած, սիրտը թունդ ելած
ու երերուն շրթունքով՝ եղկելին հազիւ
կրնար իր ներքինը կեղծել, եւ ինքզինք
սփոփելու համար՝ կը փոփոխէր մտքէն
անցածները, չի՛նչելով թէ ինչե՛ր կային իր
մօտը: Անխոն յօգուցին վրայ կանգուն՝
մերթ կը ցածնար եւ մերթ կ'ուռնար խե-
լայեղօրէն, եւ ինչպէս նպատակէն անշեղ
նետ մը՝ դարձեալ կը սկսէր շարունակել
իր ճամբան: — Բայց դէպի ո՛ւր կ'արշա-
ւես այդքան ժպիրհ յանդգնութեամբ, է՛
թշուառական Վասակ, վերահաս դատա-
կնիքներ կան գլխուդ, Ղեւոնդի հրաթա-
ղանթ շրթունքն է քեզ կանչողը, արձանա-
ցի՛ր, լսէ՛՜ արդար վճիռդ: Եւ նոյն պահուն
ծերունին կրակ կտրած դէմքով, մաղերը
դիզուած ձիւնափայլ դադաթին վրայ,
կայծակներ աչքերուն շուրջ, յօնքերուն
մէջ փայլակներ, ու շրջապատուած աստ-
ուածային հեղութեամբ, յառաջ կ'անցնէր՝
իբր մահուան անվրէպ անաչառ ոստիկան,
վեր կը բարձրացնէր իր երկնադօր աջը,
եւ լուծելով հրացայտ շրթունքներուն կա-
մարը՝ կը հարցնէր. «Ո՛ւր կը փութաս
այդպէս, Սիւնեաց տէր»:
«Որոտաց ձայնը անապատին մէջ «Ո՛ւր կ'երթաս» նման
Աստուծոյ կողմէ Աղամին եղած աղինա-
կան հարցումին: Նոյն ձայնը կը կրկնուէր
անոր զարհուրած սրտին մէջ եւ անհնկէց
խիղճը հետզհետէ կը բռնանար վրան:
Սակայն փառամոլ ոգին անդեղ կը մնայ
ընդ միշտ, ան ցուրտ բերանովը չաղփաղ-
փելու կը նկրտի⁽¹⁾. «Կը փութամ առ տէրն
Արեաց առնելու Հայոց փառաւոր թաղը՝
փոխարէն իմ այնքան թափած քրտինքնե-
րուս»: — «Կ'երթաս Արեաց տէ՛րը գտնելու,
ո՛վ քու Տիրոջ մասնիչ», որոտաց ծերը,
«զնա՛ ո՛ւր որ արժանի ես երթալու. քա-

րասի՛րտ, դու որ չքաշուեցար դիտել հայ-
րենի տանդ զաւակներուն արիւնը, որ մա-
րեցիր Այրարատի յետին կայծը՝ ի՞նչ աչ-
քով ասկէ ետք անոր թաղին պիտի նայիս.
դու որ ականջներդ փակեցիր այնքան տա-
րապարտ ողբերու առջեւ՝ պիտի լսե՞ս
Գողթան երգիչներու ձայները: Անդիտա-
ցար, բայց մինչեւ ե՞րբ պիտի անդիտա-
նաս թէ բախտդ վերը Երկինքի մէջ մթն-
ցաւ, թէ թողեր է քեզ Այն՝ զոր թողու-
ցիր, անէծքներ թափուած են վրադ, հա-
սաւ դատիդ ժամանակը, վճիռդ տրուած
է: Աւաղելի՛ Վասակ, յաւերժ լալու ար-
ժանի, չե՞ս տեսներ որ վերցուած է քեզմէ
Աստուծոյ շնորհքը, մաղերդ կը կաթ-
կըթէ պիղծ բաղիններու մոխիրը, Տըր-
դատի թաղերը շանթեր կը տեղան գլխուդ:
Չե՞ս տեսներ շուրջդ այն ստուարաթիւ
բանակները՝ որոնք Աւարայրի մարդերուն
վրայ ուխտադիր՝ երկինք կը սաւառնին
հրճուալից ու սրակաղարդ, իսկ դէպի
քեզ՝ խոժոռ եւ սպառնալից ակնարկնե-
րով: Չե՞ս լսեր վեր բարձրացած այնքան
աղաղակները՝ արեան ցայտումներով, ո-
րոնք բողբոջ բողբոջ վրայ կը դռնեն ան-
դադար. վրէժ քեզի Երկինքէն, վրէժ այն
ուխտէն՝ զոր թողուցիր, անողք վրէժ
անմեղներէն ու հայրենիքէն. վրէժ կը
բացաղանչեն ամայացած դերդաստաննե-
րը, պարկեշտ կոյսերը, հարսերը, փեսա-
ները, որբերն ու աղբիւնները, անհա՛շտ
վրէժ՝ լեռնային քաջերը եւ հայրենիքի
տխրամած անարօր դաշտերը... Ո՛վ ահ-
ուելի տեսարան եղերական դէպքերու, Աս-
տուծոյ տաճարները Մոզերու ձեռքով ա-
ւերուած, կործանուած՝ գետնի հաւասար
եղած, եւ Գրիգորի զաւակները դուրս
վտարուած իրենց բնաշխարհէն: Այս բո-
լորը միթէ անվերջանալի վրէժներ պիտի
չտեղա՞ն վրադ, թշուառակա՛ն Վասակ...
Գնա՛՜ ուրեմն, բայց եթէ կարենաս՝ ատկէ
դատ՝ ուրիշ ճանապարհ մը տեսնել, եթէ
Արիք շնորհեն գլուխդ՝ ոչ թէ թաղը, այն

1. Բնագրին բանաձեւն է, ձգնի փառքուս վարել
զցուքան բերան:

ատեն թող ես Աստուծոյ անունովը խօ-
սած չըլլամ»: Եւ ինչպէս ծով մը անդուսպ
նաեւ յետ եւրոսեան հովերու, ետ կը դառ-
նար Երէցը մեծ մրմուռով ու կայծակ-
նացայտ աչքերով, եւ կը տիրէր անհղ ու
երկար լուծթիւն մը: Իսկ դատապարտեա-
լը՝ խռիւէ մը աւելի երերուն՝ երկվարին
վրայ կործանուած էր անշուշտ, եւ նոյն
պահուն հրեշտակի թաթ մը կը խոնարհէր
անոր սրտին վրայ դրոշմելու սեւ ու ան-
ջընջելի վճիռը: Ո՛հ, զո՛ւր տեղ իր խորէն
թնդաց անոր հոգին՝ դէպի Երկինք եր-
կարելով ժպիրհ աջը. եւ յուսահատ թա-
փով կը մտրակէր ձին ու կ'անհետանար
մութ գիշերուան ծոցին մէջ:

Դ

Ո՛հ, ամբարիշտներ, Բարձրեալին աչքե-
րը չեն քնանար, ու եթէ հաղար տարի լռէ
արդարութիւնը, պիտի չուշանայ հրատա-
րակել մահկանացուներուն այն անդառ-
նալի վճիռը՝ որու վրայ հաստատուած են
ամէն բախտեր: Մի՛ պարծիք ձեր բերկրա-
ւէտ յաջողութիւններով. անվիշտ կեան-
քերնիդ՝ որպէս ծածկուած որդայթներ,
անյայտ օձեր, խախուտ պատրուակներ են
ձեր ինքնախար մտքին, պիտի չվրիպի կը-
չիռքին ուղղամէտ նժարը: Սրարշաւ կառ-
քի մը անխնեւը՝ բիւր սահմաններ կըտ-
րելէ ետք՝ յաճախ խորտակումներ կ'ունե-
նան վերջին կայանին առջեւ. ծաղկալից
մարդեր՝ անդնդային կորուստներ կը յայ-
տարերեն, մահացուներու յոյսը կը ցնդի
փոշիի պէս: Նենդաւորը յաւիտեան յաջո-
ղութիւն չգտաւ, դաւաճան մը իր դաւը
չի վայելեր անկասկած, Երկինք խուլ չի
մնար զրկուածներու ձայնին, հողը չի ծծեր
անմեղներու արիւն արցունքը... ի՞նչ բա-
նի վրայ յոյս դրած կը պանծաս, ողորմե-
լի Վասակ, մարդոց եւ գերադոյն Վեհին
առջեւ ի՞նչ երախտիք կամ արդիւնք ու-
նիս՝ արժանի ակնկալութեան՝ զորս նա-
խապէս եղծած չըլլաս կրկին մատնու-
թիւններովդ: Յո՛յս Վասակին համար, ո՛հ
յոյսը մեռաւ անոր սրտին մէջ, տիրապե-

տուած անգամ մը սնոտի եւ ունայն մտա-
ծութիւններէ, կանչուելով Պարսից Դու-
ռը՝ որուն կը ցանկար, կը զարդարուէր
կը պճնուէր որպէս անդառնալի սպանդ:
Ուսերուն վրայ կ'առնէ ազուաներէ աւելի
սեւ սամոյր մը եւ գումարտակ՝ պարա-
նոցին շուրջ, մէջքին կը կապէ ակա-
նակուռ ոսկի կամարը, վարազադրոշմը⁽¹⁾
կ'անցընէ մատին եւ գինդեր՝ ականջնե-
րուն: Վերջին կնիքն էր այս Սիւնեաց իշ-
խանին խուսափող փառքին, ինչպէս ա-
րեգակը մայրամուտի պահուն կը շողայ
երանգներու վերջին ու դողող փայլով
մը: Ողորմելին աստուածներու կարգը ան-
ցած կը համարէր ինքզինք, մինչդեռ անդի-
տօրէն դէպի մահուան տխուր բաղինը կը
դիմէր՝ իբր թաղաղարդ զուարակ մը...
Ո՛հ, ո՛րքան նենդող ու գիւրաշուրջ է
մարդու բախտը:

Իսկ երբ դահ բարձրացաւ Արիներու եւ
Անարիներու դողող բռնակալը՝ Յաղկերտ,
ամէն կողմերէ իր շուրջը կը հաւաքէր տէ-
րութեան աւազանին, դատաստանի ա-
տեան կը կադմէր՝ վախ եւ յոյս աղղելով:
Հոն նստաւ նաեւ Վասակ իր երերուն աթո-
ռին վրայ, ատեանին աչքին զարկաւ անոր
չողչողուն պերճանքը, բայց դիմադիժէն
զուշակելով սեւ խիղճը՝ կը գժտէին ու կը
բորբոքէին զայրոյթով: Դատաստանի ժա-
մը հասած էր, տրուեցան հրամանները,
եւ ծովու նման կը սարսէր անպարտը
պարտաւորին հետ: Եկակոչ դնաց բան-
տարկուած Հայերուն եւ սուրբ քահանա-
ները հանդարտօրէն յառաջ կու գային: Ա-
րամին վսեմ գերութիւնը եւ վեհազուննե-
րու սերունդը հոն կանգնած են՝ առանց
տխրութեան: Հոն կը թափուին պաշտօ-
նադիրներ, պատճէններ ու կնիքներ՝ իբր
վկայ, ապա խոր լուծթիւն կը տիրէ ամ-
բողջ շրջանակին մէջ. եւ հոն... ո՛հ, ի՞նչ
պէս ըսել... խղճալի՛ երեւոյթ, հոն սե-
ւաւքող վարադոյրէն հոլանուած վերջին
Արտաշէսին խոյրը, խո՛յրը անծածկոյթ,
եւ հայրենիքի Ոգին կու լայ իր զաւակնե-

1. Վարդի կերպարանքով դրոշմուած մատանի:

րով: Վասակ միայն աչք ունէր ու կը փքար անարժան վարագրի մը պէս՝ կուլ տալու համար այն փառքը... Բայց ահա նոյն թագին հետ վրայ կը հասնէր շողալով հայկազանց սուրը՝ մերկապատեան ու ահաւոր: «Երկար եղան, ով Հայեր, արքաներու արքայիս եկած ձեր բողոքները, ահաւորիկ ատեան բացի ձեզի համար, թո՛ղ վճռէ՛ ձեր Արտաշիրին թագը կամ թուրը՝ թէ որո՞նք են այդ Սիւնիին դատախազները կամ պաշտպանները: Ելի՛ր Կամսարական, ժողովէ՛ ու ցոյց տուր քու կիներդ, դուն ալ՝ Սիւնեաց տէր՝ կը ներկայացնես քու վկաներդ»: Ոտքի կանգնեցաւ Կամսարականը, խրախոյս առաւ Հայաստան, եւ խուռն բազմութիւն մը խմբուեցաւ Արշաւիրին շուրջ: Ղեւոնդ լուռ կեցած՝ իր անդառնալի վճիռը կը կնքէր. խօսեցան Սահակին օծեալ շրթունքները. ատեանը համաձայնեցաւ քաջ Արշաւիրին, եւ արդարութիւնն իր դրօշը պարզեց անվիճելիօրէն: Սարսեցաւ Սիւնին հողին խորէն, եւ ինչպէս բեւեկնի ծառ մը անապատի մէջ մերկ ու անջատ, արձանացած մէջտեղ ու ամբարտաւան գլուխը տատանելով՝ աչքերը չորս կողմ կը պտըտցնէր, բայց ոչ մէկ պաշտպան դտնուեցաւ իր յուսահատ անձին: Վերէն անմահ ոգիները խուժեցին վրան, Ամենակալին ձեռքը դրուեցաւ ահեղ կշիռը. թագին հետ՝ սուրը նժարին մէջ, եւ ոճիրներուն ժանդը երկաթին պըլլուելով՝ անմիջապէս հակեցաւ դէպի վար... Ան կրակ կը թափէր դժոխային նայուածքով, եւ մինչեւ աղիքները խեղդորոտելով պիտի ուզէր լափել տեանը՝ եթէ հնար ըլլար. «Յառա՛ջ եկէ՛ք, փութացէ՛ք, ո՛վ իմ թեւաւորու պաշտպաններ»: Կասեցաւ մնաց հրաւերն՝ անպատասխան եւ ապարդիւն: Ատեանը լսելու վրայ էր այն վճիռը՝ որ սիրտերու մէջ տրուած էր արդէն: — Ազգատեաց մարդը բարեխօս չ'ունենար երբեք: Ա՛հ, պարտաւոր դատուեցաւ Վասակ՝ նոր Յուդան, եւ Մասիս թօթափեց իր վրայէն արիւնի անպարտ ցօղերը: Մթնցան անոր համար ակնկալիք ու աշխարհ, կը գլորուէր ու կը

գալարուէր կորագլուխ վիշապի մը նման. «Ո՛հ, մի՛ այգպէս, զիս մի՛ հարուածէ՛ք անարդարար, Արիններուն տէրը կը կանչեմ ինձ դատաւոր, կ'երդնում ձեզի արեւուն, կրակին եւ ջուրին վրայ. գթած սատրապներ, մի՛ անողորմ ըլլա՛ք մինչեւ վերջ, ես ալ ունեցեր եմ արդիւնքներ ու մեծ ձիւեր, ինչո՞ւ չէ՛ք յիշեր ու կը փախչիք ինձմէ, ո՛վ վկաներ»... «Կը բաւէ՛ այլ եւս, կարկեցո՛ւր բերանդ, ո՛վ մատնիչ եղբայրներուդ եւ Արիններուն, ինքը արքան դատապարտեց զքեզ, վա՛ր անցիր ու հանէ՛ վրայէդ այդ դարդերը, եւ ա՛ռ բաժինդ՝ այնքան տարապարտ արիւններուն փոխարէն»:

Եւ վայրկեանի մը մէջ անարդուեցաւ եղկելին, վայրկեանապէս ոստաքանց եղաւ այն պերճասէրը. ուրիշ բան չէր տեսներ՝ բայց եթէ երկսայրի սուրը, եւ շան պէս՝ դուրս կը նետուէր ատեանէն... Աչքերը բացաւ... իր Սեաւին վրայ կը կարծէր ինքզինք. բացաւ նորէն... մատակ մը դրտաւ իր տակը, եւ հովերէ թաքուն մնացած սաղարթի մը պէս՝ անցաւ թշնամի ժողովուրդի առաջ: «Ո՛ւր է իմ մթին բանտս, կանչեց, ո՞ւր է մահը, եկէ՛ք պատեցէ՛ք թշուառ ու անտէր Վասակը, ո՛հ, ի՞նչպէս տոկալ, ի՞նչպէս հանդուրժել, վա՛յ ինձ, վա՛յ»... Եւ հեղձամղձուկ շունչը ա՛լ չկրցաւ շարունակել:

Ե

Խօլական աղջամուղջը կը թանձրանար հետզհետէ ուրուականներու սեւաստուեր ճեմարանին մէջ, մահացուներու թէ անմահներու այն ահեղ զնդանին՝ որ անդընդարնակ կատաղիները միայն ունի իրեն դրակից:

Հոն դերեղմանային լուսթիւնը կ'ընդհատուէր սօսափիւնէն հովերէ սարսուղ ոսկրներու շղթաներով կախուած մահարոյր պատերէ՝ իբր անլոյս մէկ ծայրը ձիւնարօք բեւեռին, եւ մարդկային յարդալից մորթերու զաղիր պարկերէ որոնք առասաններէն վայրահակ կը տատանէին...

Անյուշ բերդին թաց ու մռայլ մէկ անկիւնը ինկած ցաւատանջ կը հեծէր Վասակ իր որդերու շեղակոյտին մէջ... Ա՛հ, չէր այն Վասակը, այլ ջղապատ ոսկրներու հաւաքոյթ մը, զոր հին անէծքը կը սընուցանէր՝ օձանման սողոսկումով. անոր նիհար անձին մէջ ուրիշ բան չէր մնացեր՝ իբր մարդկային կերպարանք՝ բայց եթէ շունչի խղիւղի տուրեւառ մը եւ որդնոտած կէս լեզու մը: Բանտին դրան առջեւ կը նստէր ձանձրալի պահակը, որ նախատինքներով անոր ոգեպահիկը բերելուն՝ ամէն անգամ կը պոռար երեսին. «Մինչեւ ե՞րբ պիտի ապրիս, անպիտան Վասակ, ե՞րբ քեզմէ խալառ ազատիմ պիտի, ե՞րբ պիտի թաղուիս զղուելիօրէն այդ որդերուդ մէջ»: Վասակ կը պատասխանէր իր յետին շունչով. «Եկո՛ւր, պահապանս, եկո՛ւր. ա՛լ պիտի ազատիս ինձմէ. ես անաշխատ որս մըն էի մահուան՝ որ մինչեւ այսօր խնայեց ինձի, եւ հիմա կարթը ձգած ահա կը քաշէ կը տանի զիս իր ետեւէն, աւա՛ղ: Կը տեսնե՞ս դուն ալ այն հրաճօճ աչքերը, կը լսե՞ս անիրան գունդերու սա՛խաւնագոչ աղմուկը, տարտարոսին արքայարանը չե՞ս տեսներ, հէ՛, ի՛նչ փառաւոր անհաղթ աղմուկը, տարտարոսին արքայարանը չե՞ս տեսներ, հէ՛, ի՛նչ փառաւոր պատրաստութիւն ու պատիւներ ինձ համար: Ահա գահեր, ծիրաններ, թագեր՝ ամէն ալ կրակով եւ ծծումբով ընդելուզուած. ահա՛ կը պաշարեն զիս սեւամորթ սպաններու խումբեր՝ այս կարճատեւ ու անարեւ լոյսն ալ ինձմէ վերցնելու: Կու գամ ահաւասիկ, կու գամ հոն՝ ուր պատրաստեցի ճանապարհս, Վասակ՝ եթէ ոչ վերը՝ թող վարը մեծ ըլլայ... Սակայն միտ դիր, պահապանս, կ'երդունցընեմ քեզ յանուն այն Երկինքին՝ որմէ լքուած մեր ժուած եմ. լսէ՛ Վասակին՝ այս Սիւնեաց իշխանին անդառնալի ուխտը՝ զոր կ'ընէ իր վերջին շունչը տալու ատեն. Երկնաւոր

րին աջը, զոր համբուրելով պղծեցի, խոստովանիլ կու տայ իմ սեւցած շրթունքներուս: — Լսէ՛, ո՛վ Տուն Հայոց, անհամար չարիքներէ պաշարուած քու մատնիչիդ, լսէ՛ ու սոսկա՛: Ե՛ս եմ այն սուրբ Աւագանի ուխտէն ու Գրիգորի հօտէն կաւաւ հեռացողը, ե՛ս եմ Արտագի նախճիրներու պատասխանատուն: Ահա՛ անդիէն Վարդան եւ քաջազուն գունդեր իրենց նետերով սիրտս կը ծակծկեն՝ պահանջելով ինձմէ հայկական աղօտ փառքը... Ո՛հ, պահ մը անսացէ՛ք այս դժոխքի որսին, մի՛ տարաժամ այգպէս հարուածէ՛ք զիս խոց խոցի վրայ... Այդ քու խոժոռ աչքերդ, ո՛վ քաջարի Վարդան, եւ Ղեւոնդին լուսթեամբ խօսուն շրթունքները՝ իմ հէք սրտիկս արիւնթաթախ բիւր պատառ ընելով՝ յաւերժական խաւարը կ'իջեցնեն... Վաճառեցի Տէրս, հաւատքս եւ յոյսս, փոխարէն ստանալով այս անլոյս կորուստի անդունդը, ուր կիսովին խորասուզուած այժմէն՝ նոյնը կը թողում ժառանգութիւն իմ չար յիշատակս ըլլայ ձեզի բաժին. տըխուր շունչիս անլուծելի վճիռն է այս՝ որչափ ատեն որ Մասիսը Հայաստանի մէջ ու Տէրն իր գահին վրայ կը մնան: Ո՛վ ասպնջականս, դժոխք, դու վկայ եղիր ըսածներուս... յաւիտենական անէծք ձեզի, ո՛վ Վասակի կորիւններ...»:

Հողին փչեց. գարշելի դիակը կոնակի վրայ տապալեցաւ. բաժնուեցան դեւերն ու որդերուն ջուրը, եւ անէծքը զոր իր անձին վրայ թափեց, իբրեւ բոց՝ այրեց մրկեց վայրը եւ դժոխքը հոն տիրապետեց:

Աշխ. քրդ. Հ. Թ. ԹՈՄԱՃԱՆ